

УДК 368.811.1

Бондаренко Є. К.,

аспірант кафедри фінансів

Навчально-наукового інституту бізнес-технологій

«УАБС» Сумського державного університету

СУТНІСТЬ СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню стану розвитку страхування фінансових ризиків в Україні. В статті розглянуто сутність поняття «фінансові ризики», «страхування фінансових ризиків» та визначено особливості їх страхування. Автором проаналізовано стан ринку страхування фінансових ризиків в Україні та визначені перспективи розвитку даного виду страхування.

Ключові слова: ризик, невизначеність, фінансовий ризик, страхування фінансового ризику, майнове страхування.

Бондаренко Е. К. СУЩНОСТЬ СТРАХОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РИСКОВ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ В УКРАИНЕ

Статья посвящена изучению состояния рынка страхования финансовых рисков в Украине. В статье рассмотрено сущность понятия «финансовые риски», «страхование финансовых рисков» и определены особенности их страхования. Автором проанализировано состояние рынка страхования финансовых рисков в Украине и намечены основные перспективы развития данного вида страхования.

Ключевые слова: риск, неопределенность, финансовый риск, страхование финансового риска, имущественное страхование.

Bondarenko E. K. THE ESSENCE OF FINANCIAL RISK INSURANCE

AND ITS FEATURES IN UKRAINE

The article is devoted to studying the state of the financial risks insurance market in Ukraine. The article deals with the essence of the concept of "financial risks", "financial risk insurance" and identified the characteristics of their insurance. The author analyzes financial risks insurance market in Ukraine and the basic prospects of development of this type of insurance.

Keywords: risk, uncertainty, financial risk, financial risk insurance, property insurance.

Постановка проблеми. Інститут страхування фінансових ризиків у структурі економічних інститутів займає одне із головних місць та виступає важливим вектором розвитку соціально-економічної політики держави. Нестабільність грошового та валютного ринку України протягом останнього року та реалізація політичних ризиків спонукає науковців та суб'єктів підприємницької діяльності до більш глибокого вивчення поняття та теорії ризику, а особливо фінансового ризику. Не дивлячись на високу актуальність дослідження сутності фінансових ризиків до сих пір не існує загальноприйнятого визначення, які саме ризики є фінансовими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вивчення сутності фінансових ризиків та їх страхуванню приділяється увага вітчизняних та зарубіжних науковців. Сутність фінансових ризиків та особливості їх страхування вивчають Клапків М. С. [4], Козьменко О. В. [2], Кузьменко О. В., Бланк І. А., Осадець С. С., Бабенко В. Г., Олексів І. Б. та інші. Особливості страхування фінансових ризиків в порівнянні з іншими видами страхування досліджують Клапків М. С. [4], Кизим А. А., Шепілова В., Хорін Л. [11].

Постановка завдання. Відзначаючи вагомість результатів досліджень зазначених авторів, подальшого вивчення потребують питання визначення поняття «фінансові ризики», визначення закономірностей їх існування та можливостей їх нівелювання за допомогою страхування. Метою статті є дослідження сутності поняття «фінансові ризики», особливостей їх страхування

та перспективи розвитку даного виду страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В існуючих умовах функціонування вітчизняної економіки суб'єкти підприємництва в процесі реалізації власної діяльності повинні більше уваги приділяти контролю та управлінню економічними ризиками, важливою складовою яких є фінансові ризики. Фінансові ризики у системі ризиків займають значне місце, саме тому особливої уваги потребує детальне вивчення сутності фінансових ризиків, необхідних умов їх існування та особливості страхування.

Фінансовий ризик завжди є результатом фінансових відносин та фінансових операцій, незалежно від середовища, де виникає ризик. Саме тому, більшість дослідників сутність фінансових ризиків виводять з їх фінансової першооснови – як невизначеність результату операції з фінансовими ресурсами або як невизначеність результату прийняття фінансових рішень. Характер прояву фінансових ризиків залежить від особливостей проведення тієї чи іншої фінансової діяльності, оскільки кожен вид діяльності може генерувати властиві лише йому види фінансових ризиків [1].

Існує велика різноманітність підходів до визначення поняття «фінансовий ризик», що пояснюється складністю визначення сфер фінансової діяльності. Спільною рисою фінансових ризиків, що проявляються в різних сегментах фінансового ринку, є те, що вони призводять до втрати майбутньої користі і не загрожують фінансовому «статус-кво» підприємця, тобто фінансовий ризик розглядається як вторинний.

Якщо проаналізувати існуючі підходи до визначення поняття фінансового ризику сучасними науковцями, то можна виділити три основних. Згідно із першим підходом фінансовий ризик визначається як подія, що є невизначеною та такою, що у випадку свого настання здійснює або негативний або позитивний вплив на фінансову діяльність. Інша група дослідників та науковців розглядає поняття фінансового ризику як діяльності, що здійснює певний суб'єкт, в розрахунку на позитивний результат. Третій підхід має найбільш чисельну групу послідовників. Згідно з даним підходом фінансовий ризик

розглядається як ймовірність помилки або успіху того чи іншого вибору в ситуації, що має декілька альтернатив. Відповідно до думки прихильників даного підходу фінансовий ризик може бути представлений як ймовірність збитків, що пов'язані із володінням фінансових активів, а також із розбіжністю активів та пасивів фінансових інститутів.

Основним критерієм розподілу поглядів науковців, що займаються вивченням поняття фінансового ризику є те, що вони виділяють у якості результату реалізації ризику: збиток, упущена вигода чи дохід. Виділення такого можливого результату ризику як дохід, пов'язано з тим, що поняття ризику розглядається не лише як можливість настання негативних подій, але й як можливість отримання позитивного впливу події на дійсність (шанс).

Дослідження сутності фінансового ризику не може бути повним без розгляду системи фінансового ризику, що включає в себе необхідні умови його існування та характерні особливості фінансових ризиків (їх природу).

Фінансовий ризик не може існувати без реалізації ряду умов. Розглянемо необхідні умови його існування:

- особа, що приймає рішення – одне і теж рішення може різними людьми характеризуватися різним рівнем ризику;
- необхідність прийняття рішення, що пов'язане із реалізацією фінансової діяльності, характеризується природною невизначеністю;
- ризик перетікає в часі, при цьому він може бути як обмеженим (під час кредитування), так і необмеженим (при інвестуванні у цінні папери);
- ризик передбачає наявність певного результату діяльності, який може бути позитивним, негативним або нульовим.

Розглянемо ознаки фінансових ризиків. Ознаки фінансових ризиків являють собою основні моменти, що характеризують загальне в природі фінансових ризиків та необхідні для розуміння їх взаємозв'язків [7]. Ознаки фінансових ризиків є наступними:

1. Фінансовий ризик не можливо уникнути. Дане положення ґрунтується на базовому для фінансової теорії взаємозв'язку «ризик-доходність».

Відповідно до даної концепції відсутність ризику призводить до реалізації формули «no risk – no money», тобто елімінування фінансових ризиків можливо лише разом із відмовою від доходу по фінансовим операціям.

2. Фінансовий ризик вимірюється відповідною ймовірністю.

3. Виникнення фінансових ризиків генерується фінансовими інститутами в процесі трансформації ними активів у якості фінансових посередників.

4 Усі існуючі форми та способи хеджування фінансових ризиків являють собою лише трансформацію одного виду ризику в інший та/або диверсифікацію ризиків між значною кількістю учасників.

Розглянемо специфіку страхування фінансових ризиків в порівнянні із іншими видами страхування. Одним із видів зниження фінансового ризику для суб'єктів економіки є його страхування. При чому, саме страхування є найбільш дієвим способом зменшення фінансового ризику та його негативних наслідків. В умовах сучасної економічної та політичної нестабільності страхування фінансових ризиків може забезпечити сталість економічних результатів суб'єктів економіки та стимулювати його подальший економічний розвиток.

Страхування фінансових ризиків – це страхування, що передбачає обов'язки страховика по страхових виплатах у розмірі повної або часткової компенсації втрат прибутків (додаткових витрат) особи, на користь якої укладений договір страхування, викликаних наступними подіями: зупинка або скорочення обсягу виробництва в результаті обумовлених в договорі подій; банкрутство; непередбачені витрати; невиконання (неналежне виконання) договірних зобов'язань контрагентом застрахованої особи, що є кредитором по угоді; понесені застрахованою особою судові витрати; інші події [8].

Страхування фінансових ризиків за своєю суттю відноситься до страхування відповідальності, але досить часто його умови включаються до страхування майна. В разі віднесення страхування фінансових ризиків до страхування майна страхувальник має можливість страхувати не лише збиток, нанесений майну, що страхується, але й не отриманий (очікуваний) прибуток.

Найбільшого поширення серед видів страхування фінансових ризиків отримало страхування відповідальності суб'єкта економіки за невиконання зобов'язань перед своїми інвесторами або позичальниками.

Таблиця 1 – Динаміка розвитку ринку страхування фінансових ризиків та страхування кредитів за 2009-2015 рр.

Показник	Рік						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Валові страхові премії за майновим страхуванням, млн. грн.	14769,8	16607,5	14388,3	12253,6	16961,3	15960,6	17111,3
- валові премії за страхуванням фінансових ризиків, млн. грн.	2488,4	2894,3	2856,5	2263	3857,6	4339,9	3598,6
- валові премії за страхуванням кредитів, млн. грн.	1696,8	500,3	469,6	518,3	1026	684,7	348,7
Питома вага валових премій за страхуванням фінансових ризиків у валових преміях за майновим страхуванням, %	16,85	17,43	19,85	18,47	22,74	27,19	21,03
Питома вага валових премій за страхуванням фінансових ризиків та кредитів у валових преміях за майновим страхуванням, %	28,34	20,44	23,12	22,70	28,79	31,48	23,07

Згідно із рисунком 2 можна зробити висновок, що класифікація видів майнового страхування та місце фінансових ризиків у їх структурі згідно із законодавством України не відповідають природі фінансових ризиків. Така ситуація призводить до спотворення статистичної бази даних по страхуванню фінансових ризиків та утрудненню їх інтерпретації (табл. 1).

Останні роки страхування фінансових ризиків та страхування кредитів займають майже третину від обсягу майнового страхування та збір премій за даними видами страхування в цілому зростає. Для страхування фінансових ризиків характерним є високий рівень невизначеності, тому страховики досить

жорстко підходять до підбору страхувальників. У середньому із загальної кількості звернень потенційних страхувальників до страхових компаній із метою застрахувати фінансові ризики позитивну відповідь отримують лише близько 20 %. Це пов'язано з тим, що страхові компанії, з метою забезпечення власної безпеки, проводять детальний аналіз фінансового стану потенційних страхувальників, їх кредитної історії та проектів, що підлягають страхуванню.

Негативним для розвитку страхування фінансових ризиків в Україні є те, що даний вид страхування використовується для проведення «фінансових схем» з метою податкової оптимізації, переведення коштів в готівку. В наслідок цього страхові компанії встановлюють високий рівень франшизи (від 8 до 15 % від страхової суми) та високі страхові тарифи (5-7 % залежно від ризикованості та строку страхування) [9].

Не дивлячись на те, що страхування фінансових ризиків має значну питому вагу у структурі інших добровільних видів страхування, реальний обсяг ринку досить важко оцінити, тому що статистичні дані не дають адекватного уявлення про те, що відбувається на даному ринку. Перепоною на шляху до розвитку та поширення страхування фінансових ризиків в Україні є невідповідність правового та теоретичного розуміння ризику та його класифікації (рис. 1). Якщо брати до уваги класифікації фінансового ризику розроблені сучасними науковцями та дослідниками у даній галузі, то кредитний ризик та інвестиційний ризик є складовими фінансового ризику, а у класифікації, що надається Законом України «Про страхування» фінансовий, кредитний та інвестиційний ризики є окремими, непов'язаними між собою видами страхування [10].

Головною особливістю страхування фінансових ризиків є необхідність врахування страховиками генези фінансових ризиків. Оскільки більшість фінансових ризиків є результатом взаємовідносин між суб'єктами ризику (кредитори, позичальники), то вони виникають здебільшого через так званий людський фактор. Тобто, на відміну від класичних ризиків (страхування від вогню, стихійного лиха, хвороби тощо) фінансові ризики характеризуються

відсутністю природного стабілізатора рівня ризику у формі об'єктивно існуючих природних або суспільних явищ, дія яких на параметри ризику не залежить від впливу суб'єктів ризику.

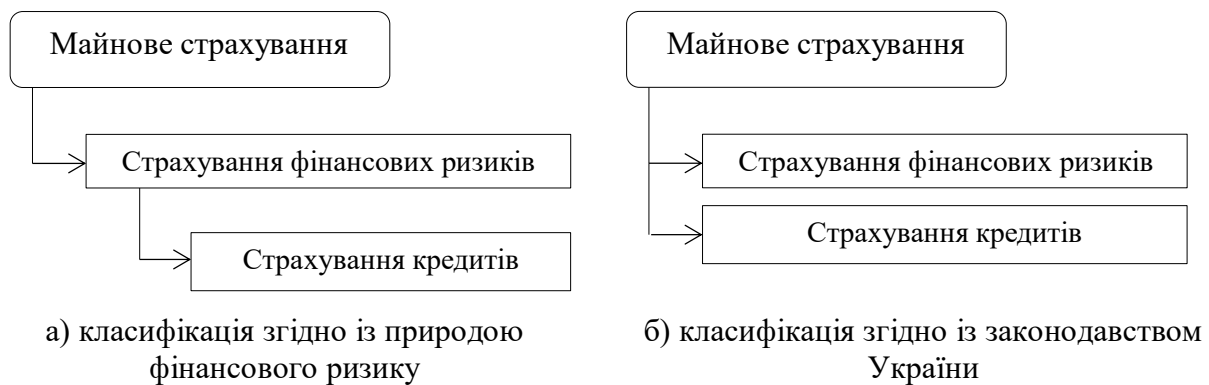

Рисунок 1 – Порівняння підходів до місця фінансових ризиків у структурі майнових згідно із природою фінансових ризиків та законодавства України

Таким чином, відмінність між класичними і фінансовими ризиками може бути виражена так: розподіл ймовірностей настання страхової події для класичних ризиків описується нормальним (гауссовським) законом. Тобто цей розподіл є одномодальним; для фінансових ризиків він наближається до рівномірного. Тобто з'являється можливість багатомодальності, а також залежність від часу.

Відсутність природних стабілізаторів рівня породжує вкрай небезпечну для страховиків властивість фінансового ризику – можливість зміни (як правило, зростання) рівня ризику після укладання договору страхування.

Означені властивості фінансових ризиків різко знижують цінність статистичних даних і роблять їх фактично непридатними для використання з метою забезпечення беззбитковості цього виду страхування. Іншими словами, сукупність страхових параметрів фінансових ризиків є суто індивідуальною для кожного страхувальника, характеризуючи притаманні тільки йому особливості: вид діяльності, її обсяг, конкурентне середовище, кваліфікацію страхувальника,

надійність партнерів тощо, і тому не може використовуватися як аналог для інших страхувальників.

Зокрема, тариф у разі страхування фінансового ризику повинен вважатися не мірою середнього рівня ризику (і тому бути приблизно однаковим для всіх страхувальників, як у випадках страхування класичних ризиків), а еквівалентом ринкової ціни за надання страхового захисту конкретному страхувальникові, тобто має бути індивідуальним.

Серйозною проблемою у сфері страхування фінансових ризиків є висока вартість їхнього аналізу. Через це принципова можливість страхування фінансового ризику (на відміну від страхування інших видів ризику) ще не свідчить про його доцільність.

Великі витрати, пов'язані з аналізом фінансових ризиків, обумовлюють межу вартості окремого ризику, за якою його страхування стає для страхової компанії економічно недоцільним. Зазвичай ця вартість становить десятки тисяч доларів США. Тож у сфері страхування фінансових ризиків ризик страхової компанії, як правило, виявляється досить високим. Цим пояснюється певні особливості технології прийняття рішення про страхування фінансових ризиків, яка істотно відрізняється від технологій класичних видів страхування.

Як відомо, процедура страхування класичних ризиків настільки формалізована (стандартизовані поліси, договори, тарифи тощо), що майже ніколи не виникає потреби у проміжній участі в ній з боку вищого керівництва страхової компанії. У сфері страхування фінансових ризиків, навпаки, усі принципові рішення щодо кожного ризику приймаються виключно вищим керівництвом компанії.

Зазначені вище особливості фінансових ризиків не є принциповою перешкодою для їхнього беззбиткового страхування. Щоб цього досягти, страховик повинен:

- не покладатися на будь-які статистичні дані як на об'єктивну основу для розрахунку тарифу (для конкретного фінансового ризику таких об'єктивних статистичних даних не існує);

- відмовитися від спроб кількісного визначення тарифу як об'єктивної міри ризику (це не можливо через брак статистики, що характеризує фінансовий ризик у цілому або його складові, на відміну, наприклад, від поодиноких техногенних ризиків, щодо яких загальної статистики також немає, проте розрахунок величини конкретного ризику все ж можливий);

- використовувати відомі статистичні дані і тарифи лише як довідковий матеріал для формування власних уявлень про орієнтовні параметри конкретного ризику і приблизний рівень ринкової вартості його страхування (використовувати ці ж дані для кількісних розрахунків щодо конкретного ризику недоцільно, оскільки неможливо встановити ступінь відповідності між його параметрами і параметрами ризиків-аналогів);

– величину тарифу обирати за домовленістю зі страхувальником у діапазоні нижнє значення якого обмежене ринковою кон'юктурою, а верхнє – міркуванням оптимуму. Адже надмірно високий тариф може перетворитися на непосильний фінансовий тягар для страхувальника і призвести до збільшення ризику;

– використовувати певний комплекс заходів, спрямованих на зниження ризику до рівня, який, на думку страховика, є допустимим

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що страхування фінансових ризиків має суттєві відмінності від страхування класичних ризиків. Страхові компанії при впровадженні страхування фінансових ризиків на ринку України повинні враховувати суть та особливості даного виду страхування, підготувати відповідне методичне та кадрове забезпечення. Врахування та впровадження пропонованих заходів дозволить страховим компаніям розвивати даний вид страхування в Україні та зробити більш прибутковим.

Бібліографічний список:

1. Черкасов В. В. Деловой риск в предпринимательской деятельности: Практическое пособие. – Київ: ЛИБРА, 1996. – С. 9.
2. Козьменко О.В. Традиционные методы управления риском / О.В. Козьменко // Риск-менеджмент инноваций : монография / Т. А. Васильева, О. Н. Диденко, А. А. Епифанов и др.. – Сумы : Деловые перспективы, 2005. – 260 с.
3. Базилевич Віктор. Страховий ринок України. – Київ: Знання, 1998. – С. 108-154.
4. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків. – Тернопіль: Економічна думка & Карт-бланш, 2002. – 570 с.
5. Шумелда Я. Страхування. Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. – Тернопіль: Джура, 2004. – 280 с.
6. Диба М. І. Суть та види фінансових ризиків у системі ризик-менеджменту підприємства / М. І. Диба // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 15/10/2008 . – №635:Менеджмент та підприємництво в Україні:етапи становлення і проблеми розвитку . – С. 22-28.
7. Байдина О. С., Байдин Е. В. Финансовые риски: природа и взаимосвязь / О. С. Байдина, Е. В. Байдин // Деньги и кредит, 2010. – № 7. – С. 29-32.
8. Землячова О. А., Савочка Л. С. Класифікація фінансових ризиків та методи їх зниження / О. А. Землячова, Л.С. Савочка // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції, 2012. – № 3. – С. 50-57.
9. Журавка О.С. Проблемні аспекти страхування фінансових ризиків в Україні / О.С. Журавка // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Збірник наукових праць. Т.20. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – С. 16–24.
10. Корнеєв М. В. Розвиток страхування фінансових ризиків на ринку фінансових послуг України / М. В. Корнеєв // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка», 2011. – Вип. 5(4). – С. 104-109.
11. Хорін Л. Страхування фінансових ризиків – від ремісництва до мистецтва // Вісник НБУ. – 1998. – № 10. С. 45-489.